

УДК 343.2.01.82

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.68>

ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Пустова Н.О.,

аспірантка кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-9406-5790

Пустова Н.О. Декриміналізація кримінальних правопорушень у контексті кримінально-правової політики.

У статті розглянуто з позиції чинного законодавства та доктринальних засад декриміналізацію кримінальних правопорушень у контексті кримінально-правової політики. У дослідженні застосовувалися загальнонаукові та приватно-наукові методи дослідження, аналіз, синтез, формально-юридичний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий методи. Зазначено, що кримінальна політика – це частина соціальної політики, що визначає завдання, які стоять перед кримінальним правом. Одним із способів реалізації кримінальної політики є декриміналізація у вигляді виключення діяння із кримінально протиправних. Зміст декриміналізації кримінальних правопорушень як самостійного методу кримінальної політики зумовлено потребами та закономірностями суспільного розвитку. Законодавець усвідомлено застосовує сукупність правил і прийомів, які ґрунтуються на необхідності реалізації підстав втрати кримінально-правовою нормою здатності охороняти суспільні відносини, при цьому він враховує зміну характеру суспільних відносин, які раніше перебували під охороною кримінального закону. Вказано, що чинниками декриміналізації є: втрата суспільної безпеки діяння та можливість визнання його законним; часткова втрата суспільної безпеки діяння, що дає можливість відмовитися від кримінальної відповідальності та застосовувати заходи, передбачені іншими галузями права; повна відсутність суспільної безпеки, що зумовлено помилками криміналізації. Схарактеризовано умови декриміналізації як системи явищ, наявність яких зумовлює відсутність чи зменшення суспільної безпеки, що є наслідками скасування кримінальної відповідальності за скоєне діяння. На відміну від чинників, умови декриміналізації є динамічною категорією та визначаються ситуацією, що складається у суспільстві: соціально-економічні умови; кримінологічно-правові умови; соціально-психологічні умови. Зазначено, що на декриміналізацію може впливати декілька умов, які певним чином доповнюють одна одну,

але кожна з яких окремо не може призвести до декриміналізації.

Ключові слова: декриміналізація, заборони, суспільна безпека, кримінальне право, принципи, норми права, правосвідомість.

Pustova N.O. Decriminalization of criminal offenses in the context of criminal law policy.

The article considers the decriminalization of criminal offenses in the context of criminal law policy from the position of current legislation and doctrinal principles. The study used general and private-scientific research methods, analysis, synthesis, formal-legal, logical-semantic, and comparative-legal methods. It is noted that criminal policy is a part of social policy that defines the tasks facing criminal law. One of the ways to implement criminal policy is decriminalization in the form of exclusion of acts as criminally illegal. The content of decriminalization of criminal offenses as an independent method of criminal policy is determined by the needs and patterns of social development. The legislator consciously applies a set of rules and methods based on the need to implement the grounds for the loss of criminal law's ability to protect public relations, taking into account changes in the nature of public relations, which were previously protected by criminal law. It is stated that the factors of decriminalization are the loss of public danger of the act and the possibility of recognizing it as legal; the partial loss of public danger of the act, which makes it possible to refuse criminal liability and apply measures provided by other branches of law; the complete absence of public danger due to errors of criminalization. The conditions of decriminalization are characterized as systems of phenomena, the presence of which determines the absence or reduction of public danger, which are the consequences of the abolition of criminal liability for the act. In contrast to factors, the conditions of decriminalization are the dynamic category and are determined by the situation in society: socio-economic conditions; criminological and legal conditions; socio-psychological conditions. It is noted that decriminalization can be influenced

by several conditions that complete each other in some way, but each of which alone cannot lead to decriminalization.

Key words: decriminalization, prohibitions, public danger, criminal law, principles, norms of law, legal awareness.

Постановка проблеми. Кримінальна політика України включає систему принципів, політичних і політико-правових розпоряджень, програм, що реалізуються державою спільно з громадянським суспільством у боротьбі зі злочинністю, щодо ресоціалізації злочинців, забезпечення безпеки особи, суспільства та держави. Кримінальна політика України визначається національними та міжнародними актами у сфері боротьби зі злочинністю, виявляється у створенні та здійсненні єдиної системи державних директивних установок, норм, інших соціальних розпоряджень; спирається на основи попередження злочинності, кримінально-правової боротьби на національному та міжнародному рівнях.

Кримінальна політика України реалізується у кримінальному праві України, а саме: у матеріальному, у процесуальному, у кримінально-виконавчому аспектах, у створенні профілактичних заходів із запобігання злочинності, у заходах, які формують рівень правосвідомості, що відповідає сучасним завданням кримінального права України, та здійснюються державними органами та інститутами громадянського суспільства.

Кримінальна політика України охоплює криміналізацію та декриміналізацію діянь як елементів, які формують напрями розвитку кримінального права України.

Аналіз дослідження проблеми. Питання декриміналізації у контексті кримінально-правової політики було предметом наукових досліджень науковців: М. Бажанова, В. Борисова, С. Гавриша, В. Грищука, Т. Денисової, О. Дудорова, К. Марисюк, В. Канціра, О. Кваші, Н. Савінової, Є. Стрельцова, В. Тація, Л. Тимофєєвої, В. Тютюгіна, П. Фріса, М. Хавронюка, В. Харченка та інших. Європейська інтеграція України викликає зміни у суспільній свідомості, що знаходить відображення у кримінально-правовій політиці України щодо криміналізації та декриміналізації діянь. Водночас, процес декриміналізації неможливий без ґрунтовного наукового дослідження.

Метою статті є дослідження декриміналізації кримінальних правопорушень у контексті кримінально-правової політики України.

Виклад основного матеріалу. Декриміналізація діянь – це складне, багатоаспектне явище, яке можна розглядати через призму суб'єктивної діяльності окремих органів, об'єктивної потреби суспільства та держави. Декриміналізація як процес являє собою діяльність із визначення та

виявлення у межах кримінального закону діянь, які визнаються злочинними та караними, проте боротьба із якими неефективна чи недоцільна з причин низької суспільної безпеки, відсутності об'єктивної потреби й можливості, чи відсутності належних правових інструментів та інститутів.

На думку К. Марисюка, В. Канціра, декриміналізація як процес офіційного визнання факту втрати певним діянням суспільної безпеки та вилучення норми, яка раніше встановлювала кримінальну відповідальність за згадане діяння з Кримінального кодексу України, є одним із найдієвіших методів кримінально-правової політики [1, с. 194].

Процес правового забезпечення реалізації кримінальної політики щодо декриміналізації передбачає послідовність певних етапів:

1) *декриміналізація* окремих варіантів суспільно небезпечної поведінки – виключення окремих видів діянь із кримінального закону, що засноване на фактичній та потенційній суспільній небезпеці;

2) *зміна кримінально-правової охорони* – відсутність кримінальних правопорушень щодо об'єкта кримінально-правової охорони;

3) *правове попередження* – адресний і послідовно здійснюваний вибір і наступне виконання заходів державного примусу щодо особи, яка не виконала обов'язок утримуватися від посягань на об'єкт кримінально-правового забезпечення. Цей етап є факультативним, потреба у ньому виникає у разі неефективності попереднього етапу правової охорони.

Підставами декриміналізації виступають явища або соціальні процеси, які призводять до необхідності звуження меж кримінально-правової заборони, що може виражатися у визнанні неефективності чи непотрібності у певних умовах конкретної кримінально-правової норми, або необхідності зміни з метою виведення за межі кримінальної відповідальності та караності певного кола діянь та суспільних відносин.

Підставою для декриміналізації може бути об'єктивна неможливість чи недоцільність протидії певним суспільно-небезпечним діянням за допомогою інструментів кримінального права.

Зазначене передбачає визначення інструментальної спроможності кримінального права протидіяти заподіянню шкоди суспільним відносинам у вигляді кримінально-правової заборони для такого типу поведінки; перевірка інструментальної здатності альтернативних засобів запобігання шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним правом; оцінка соціальних витрат як кримінально-правових, так і альтернативних.

При дослідженні кримінально-правової заборони щодо інструментальної спроможності кримінального права потрібно провести аналіз його

правообмежувальних заходів як можливостей запобігання ризику посягання на суспільні відносини.

І. Козич зазначає, що незважаючи на плюралізм методів у сучасній кримінально-правовій науці, дослідження функцій кримінально-правової політики щодо декриміналізації має обумовлену специфіку, що пояснює необхідність обрання для отримання позитивних результатів належних загальнонаукових і спеціально-галузових методів наукових досліджень [2, с. 46].

Заходи запобігання шкоди суспільним відносинам мають три варіанти втручання: *охоронний* (за рахунок встановлення адміністративно-правових, кримінально-правових, цивільно-правових і дисциплінарних заборон), *регулятивний* (за рахунок змін позитивного законодавства, що призводять до руйнування необхідних передумов або зниження позитивних мотивів заданого типу поведінки), *контрольний* (за рахунок створення різних контрольних механізмів, що призводять до розриву причинових зв'язків).

Кримінальне право має розглядатися як останній захід запобігання шкоди суспільним відносинам, але наявність інших альтернативних заходів не завжди свідчить про необхідність відмовитися від криміналізації чи здійснення декриміналізації. Скасування кримінально-правової заборони буде адекватним, а декриміналізація матиме достатню підставу лише тоді, коли потенційно можливі альтернативні заходи попередження шкоди суспільним відносинам несуть значніші соціальні витрати, ніж декриміналізація.

У даному випадку правовий інститут ризику поступово стає предметом галузевої правової науки. Кримінальний ризик як вид правового ризику має комплексний характер і несе загрозу правопорядку, оскільки може впливати на основні сфери життєдіяльності суспільства [3, с. 55-56].

Важливе значення мають способи, за допомогою яких здійснюється декриміналізація:

– реформування Загальної частини кримінального закону, наприклад, кримінальне право періоду до Незалежності, а саме Кримінальний кодекс УРСР 1960 року (надалі – КК УРСР) [4] встановлював кримінальну відповідальність за готування до злочинів, причому ця норма діяла щодо всіх категорій злочинів, у свою чергу Кримінальний кодекс України 2001 року (надалі – КК України) передбачає, що готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини КК України передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності [5], що означає те, що щодо інших більш тяжких злочинів настає кримінальна відповідальність за готування до злочинів. Виходячи з порівняльного аналізу нормативно-правових актів, відбулася декриміна-

лізація готування до деяких нетяжких злочинів, а також таких діянь, які переведені у розряд кримінальних проступків;

– реформування конкретних норм Особливої частини кримінального закону за допомогою виключення конкретних складів злочинів із кримінального закону.

Сюди можна віднести норми про недонесення про достовірно відомі підготовлювані або вчинені злочини, передбачені, наприклад, статтями 56 (державна зрада), 56-1 (посягання на конституційний лад), 57 (шпигунство), КК УРСР, що декриміналізовані у зв'язку з прийняттям КК України 2001 року.

Звуження одного з елементів складу злочину, або вилучення чи додавання нових ознак, що обмежують коло діянь, що входять до сфери застосування норми, вважається способом декриміналізації у сфері реформування норм Особливої частини кримінального закону. Прикладом може бути зміна поняття хуліганства: у КК УРСР (стаття 206) хуліганство визначалося як умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, а у КК України (стаття 296) – хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Способом декриміналізації норм Особливої частини кримінального закону є також *виключення основного складу злочину із збереженням кваліфікованого складу*. Наприклад, в КК УРСР було встановлено кримінальну відповідальність за мужолозтво, тобто статеві зносини чоловіка з чоловіком, вчинене з застосуванням фізичного насильства, погрози або використанням безпорадного стану потерпілого, а кваліфікованим складом було «те саме діяння, вчинене групою осіб, або щодо неповнолітнього, або особою, яка раніше вчинила такий злочин» (ст. 122 КК УРСР). З прийняттям КК України відповідальність за простий склад злочину «мужолозтво» було декриміналізовано, проте кваліфікований склад був збережений у межах ст. 153 КК України «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» станом до 06.12.2017 року.

Зміна складу кримінального правопорушення через виключення альтернативних ознак складу кримінального правопорушення є також способом декриміналізації норм Особливої частини кримінального закону.

Щодо принципів декриміналізації, то за змістом вони ідентичні принципам криміналізації та підлягають обов'язковому комплексному врахуванню при здійсненні кримінальної політики у цій галузі.

Отже, принципи рівнозначні, тому законодавець зобов'язаний при проведенні декриміналізації однаковою мірою враховувати правила за-

конодавчої техніки і інші системно-правові принципи, а також виходити із комплексного аналізу суспільних відносин і кримінологічних показників стосовно певного діяння або групи діянь.

Принцип суспільної небезпеки діяння означає, що декриміналізоване діяння повинне мати низький рівень суспільної небезпеки.

Принцип відносної поширеності діянь. Діяння підлягає декриміналізації, якщо воно не є систематичним, не має проявів загальних тенденцій і закономірностей, а має характер поодиноких випадків.

Принцип кримінально-політичної відповідності. Декриміналізація не повинна являти собою індивідуальний інструмент реагування на локальні коливання криміногенної обстановки, а повинна бути частиною кримінальної політики держави, спрямованої на досягнення певних довгострокових завдань.

Принцип можливості на певний вид поведінки за допомогою кримінально-правової заборони означає, що процеси декриміналізації завжди супроводжуються аналізом змісту та форми тих суспільних відносин, які законодавець збирається регулювати. Декриміналізація у зв'язку з цим повинна бути підкріплена супутніми організаційними, політичними та економічними заходами та засобами.

М. Фоменко зазначає, що в умовах високого динамізму соціальних перетворень, постійного та суттєвого приросту наукового знання (зокрема, і про суспільство, державу і право), його диференціації та поглиблення, зумовлюється не лише необхідність збереження, а й посилення так званої інноваційної функції держави (передусім через акумуляцію й рафінування можливостей інтелектуального потенціалу суспільства та зарубіжного досвіду), яка, серед іншого, реалізується і через правоутворення – пропонування суспільству нових «правил гри» для оптимізації, вдосконалення його розвитку [6, с. 37].

Принцип відповідності декриміналізації означає наявність у суспільстві соціально-економічних ресурсів.

Принцип урахування співвідношення позитивних та негативних наслідків декриміналізації. Декриміналізація допустима лише тоді, коли є переконання, що її позитивні результати перевершать неминучі негативні наслідки.

Принцип врахування суспільної правосвідомості полягає в тому, що при проведенні процесів декриміналізації необхідно враховувати систему поглядів, теорій, переконань та цінностей суспільства та соціальних груп до права в цілому та до кримінального права зокрема. Необхідно аналізувати суспільні уявлення про мораль, справедливість і пропорційність покарання та кримінальної відповідальності, ставлення до різноманітних правопорушень, у тому числі до злочинів, тому

доцільно проводити моделювання декриміналізації діянь.

Теоретичне моделювання декриміналізації діянь – це спосіб пізнання декриміналізації діяння, заснований на вивченні шляхом побудови відповідної моделі. Теоретична модель декриміналізації складається із двох етапів: етап визнання необхідності у скасуванні кримінально-правової заборони (процес та результат визнання втрати діянням суспільної небезпеки) та етап визнання достатності (процес і результат визнання скасованої кримінально-правової заборони такого діяння адекватною в існуючій системі суспільних відносин).

Процес визнання втрати діянням суспільної небезпеки включає шість стадій: 1) формулювання заданого типу поведінки; 2) формулювання різноманітних причинових зв'язків із зазначенням можливої шкоди від практики заданого типу поведінки; 3) визначення суспільних відносин, яким може бути заподіяна шкода практикою заданого типу поведінки; 4) аналіз механізмів розвитку причинового зв'язку у напрямі заподіяння шкоди відповідним суспільним відносинам; 5) визначення поширеності заданого типу поведінки; 6) визначення рівня суспільної небезпеки діяння.

Критеріями втрати діянням суспільної небезпеки є його шкідливість і поширеність діяння. Для визначення шкідливості враховуються соціальні наслідки діяння, об'єкт посягання та причинові зв'язки між ними [7, с. 487]. Соціальні наслідки діяння не зводяться лише до соціальних наслідків злочинності та шкоди, яка спричиняється злочинном, а враховуються у складі злочину як кримінологічно-утворююча ознака. Те, що діяння носить не одиничний, не випадковий характер становить поширеність.

Серед чинників, які впливають на процеси декриміналізації діянь, соціально-психологічні аспекти є одними із головних, загальна оцінка не лише є передумовою процесу декриміналізації, а й її наслідком.

Зокрема, В. Голіна, говорячи про необхідність враховувати громадську думку, проводить різницю між рівнями суспільної свідомості [8, с. 111]. Він виділяє три види: суспільну психологію, ідеологію та індивідуальну свідомість суб'єкта правовідносин.

Ідеологію можна визначити як сукупність системно упорядкованих поглядів, що виражають інтереси різних соціальних груп, на основі якої усвідомлюються і оцінюються відносини людей та їхніх спільнот до соціальної дійсності. У цьому разі ідеологія розглядається не як політичне явище, а як правова ідеологія, що відбивається у загальних і галузевих правових принципах.

Кримінальна політика та процеси декриміналізації є відображенням правової ідеології. Суспільна свідомість лише на рівні суспільної психології

є комплексом ідей, поглядів, стереотипів і установок, що склалися в процесі життєдіяльності суспільства, у них виражається думка соціальної більшості.

П. Фріс зазначає, що фундаментом кримінально-правової політики є узагальнене бачення цих оцінок і необхідних змін, які виробляються внаслідок творчих дискусій науковців і практиків, та зроблених на підставі аналізу емпіричних матеріалів правозастосування висновків. Усе це повинно базуватися на теорії права, яка визнана науковою громадськістю [9, с. 108].

Суспільна психологія – це не сума кількісно складених думок, а системна, цілісна сукупність свідомості всіх індивідів і соціальних груп. Суспільна психологія є реакцією суспільства на різні перетворення та зміни, зокрема на зміни кримінальної політики.

Індивідуальна свідомість – це ідеї, ціннісно-орієнтаційні процеси, які відбуваються у свідомості окремої людини. Це реакція конкретної особи на соціальні перетворення.

Кримінальна політика у процесі формування, постановки стратегічних і тактичних завдань не може орієнтуватися на цей тип свідомості, так як практична реалізація такого підходу неможлива у зв'язку із різноманіттям поглядів на кримінальне право, систему та цілі покарання.

Інакше відбувається із суспільною свідомістю на рівні суспільної психології. При здійсненні декриміналізації законодавець зобов'язаний найбільш повно враховувати ступінь негативної оцінки суспільством діяння, так як відмова від врахування цього чинника може призвести до зниження авторитету кримінального закону та формування у суспільстві думки про його несправедливість і неефективність.

На думку М. Хавронюка, підставою декриміналізації діянь є їхня нездатність заподіювати істотну шкоду об'єктам кримінально-правової охорони [10, с. 67-68].

Прикладом може бути стаття 396 КК України, якою передбачено кримінальну відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, проте частиною 2 вказаної статті скасовано кримінальну відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування злочину членом сім'ї чи близьким родичем особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом.

Необхідно враховувати системно-правові засади декриміналізації діянь, такі як: *принцип конституційної адекватності*. При декриміналізації слід враховувати спектр соціально-політичних, психологічних та правових аспектів. Дотримання цих принципів дозволяє уникнути помилок при проведенні декриміналізації окремих складів кримінальних правопорушень та модернізації певних глав КК України.

Основною метою декриміналізації є: встановлення відповідності між кримінальним законом і політичними та економічними відносинами у державі; встановлення відповідності між кримінальним законом і суспільною моральністю так, як наявність у КК України норм, які не відповідають новим суспільним відносинам та системі цінностей, породжує у населення ставлення до кримінального закону як до нереального, а тому ефективність як засіб запобігання кримінальним правопорушенням та як засіб охорони певних груп суспільних відносин буде сумнівною.

У деяких випадках декриміналізація є вимушеною, якщо вимоги кримінального закону завзято не виконуються значною частиною населення. Наприклад, встановлення кримінальної відповідальності за самогоноваріння та скасуванням цієї заборони.

Гуманізація кримінального законодавства як принцип декриміналізації – направлення на боротьбу з небажаними формами поведінки інших, м'якших (можливо, більш дієвих) заходів, ніж кримінальна відповідальність (можна замінити іншими процедурами, наприклад, позбавлення ліцензії на певний вид діяльності).

Л. Левицька визначає декриміналізацію як напрям кримінально-правової політики, яка за своїм змістом є протилежною криміналізації і полягає в процесі виявлення передбачених кримінальним законом не суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнанні недопустимості, неможливості й недоцільності їх кримінально-правової заборони шляхом їх фіксації в законі як злочинних і кримінально караних [11, с. 37].

Отже, декриміналізація як процес – це діяльність з виявлення тих видів діянь, які чинним кримінальним законом визнаються кримінальними правопорушеннями, однак які з різних причин втратили суспільну небезпеку або боротьба з якими засобами кримінального закону недоцільна. Декриміналізація як результат – діяльність із вилучення певних видів діянь з кримінального закону як кримінальних правопорушень.

Процес декриміналізації пов'язаний із втраченою діянням суспільної небезпеки при збереженні формальної кримінальної протиправності. Ситуація, коли діяння не завдає шкоди суспільним відносинам, проте вважається кримінальним правопорушенням, є нестабільною. Притягнення до кримінальної відповідальності за таке діяння розцінюється як прояв несправедливості, є головною детермінантою декриміналізації.

Висновки. Декриміналізація є складним, комплексним і багатоаспектним інструментом кримінальної політики. Криміналізація та декриміналізація, виступаючи ефективними засобами здійснення кримінально-правової політики держави, мають бути соціально зумовлені, базуватися на засадах наукової обґрунтованості, врахуванні

громадської думки, пріоритету суспільних інтересів, прогнозованості та легітимності. Недотримання хоча б однієї із перерахованих ознак має наслідком відсутність ефективності кримінальної політики та її нездатність досягати поставленої мети та завдань.

Декриміналізація – це діяльність з виявлення тих видів діянь, які чинним кримінальним законом визнаються кримінальними правопорушеннями, однак які з різних причин втратили суспільну небезпеку або боротьба з якими засобами кримінального закону недоцільна.

Межі злочинного та незлочинного можуть змінюватися не тільки за допомогою декриміналізації, а й шляхом зміни регулятивного і охоронного некримінального законодавства.

Кримінально-політичні методи декриміналізації є спеціальними щодо загальноправового методу диференціації правового регулювання і юридичної відповідальності. Виключення норми, що передбачає відповідальність за вчинене діяння, із чинного закону про кримінальну відповідальність або її частини є результатом декриміналізації. Під декриміналізацією діяння слід розуміти процес та результат скасування кримінально-правової заборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марисюк К., Канцір В. Декриміналізація як метод кримінально-правової політики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Випуск 22. С. 191–194.
2. Козич І. В. Методи дослідження кримінально-правової політики та її функцій. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип.2 (90). С. 40–49.
3. Єсімов С. С. Реалізація конституційного оформлення правопорядку в умовах наявності конституційних ризиків. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 3 (5). С. 52–57.
4. Про затвердження Кримінального кодексу Української РСР: Закон УРСР від 28.12.1960 р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2000-05#Text>.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III, URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>.
6. Фоменко М. В. Підстави криміналізації суспільно-небезпечних діянь. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. №2 (25). С. 33–39.
7. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник / Остапенко О. І. Ковалів М. В., Гулак Л. І. та ін. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
8. Голіна В. Проблема кримінологічного забезпечення криміналізації і декриміналізації у кримінальному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3 (82). С. 107–116.
9. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики : монографія. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2021. 389 с.
10. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
11. Левицька Л. В. Якість кримінального закону України як показник ефективності кодифікації законодавства. *Судова апеляція*. № 2(15). 2009. С. 31–40.